

Sözlü Anlatı Geleneğinin Ustaları: **MASAL ANALARI**

Fatma Ahsen TURAN*

KÜLTÜR VE MASAL

Kültür, nesilden nesile intikal eden millî bir mirastır. Gökalp, kültürü “Bir milletin dinî, ahlaki, hukuki, bedii, lisani, iktisadi ve fenni hayatlarının ahenktar bir mecmuasıdır. Millidir ve bir milletin içtimai hayatlarının mecmuasıdır.” diye tanımlar. Ona göre kültüre dâhil olan şeyler, usul ile fertlerin iradesiyle vücuda gelmemişlerdir, suni değillerdir. Kültür, taklitle başka milletlerden alınamayan duygulardır (Gökalp, 2019: 27).

Bir milletin sözlü anlatı geleneği içinde doğan ve aktarılacak günümüze kadar gelen masallar, mitik dönemlerden itibaren kültür kodlarını bünyesinde barındıran anlatılardır. Umay Günay (1998: 438) masal için “Yalnızca çocukları eğlendiren ve eğiten bir edebî tür değil, halkın romanı ve hikâyesidir. Masallar sanayi öncesi toplumların hayata bakışını ve arzularını hayallerini kalıplaşmış bir yapı içinde aktaran sözlü bir edebî türdür. İnsanların gerçek hayatları ile düşleri masallarda birleşmiştir.” demektedir.

* Prof. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü fatma.turan@hbu.edu.tr

Ewig (2005:377) de Wilhelm Grimm'in "Masalların asırlar boyu halk arasında yaşaması sadece verdiği altın bir öğreti, hoş bir anı olmasından dolayı değildir, milli edebiyatımıza ait olmasından dolayıdır." cümlesine dikkat çeker. Grimm'in bu tespiti bütün milletlerin masalları için geçerlidir.

Doğduğu kültür içinde yaşamaya devam eden masallar, kültürel genetik kodları ihtiva eder ve bu kodları asırlarca hıfzeder. Masal dinleyen ve okuyan; hayal edebilmeyi, çıkarımlarda bulunabilmeyi öğrenir hatta bu masallarla hem kimlik hem de şahsiyet kazanımında başarılı bir yolculuk geçirir. Masalda her zaman iyilerin, doğruların, çalışkanların, cömertlerin kazanması, kötü ve menfi sıfatlara haiz insanların kaybetmesi, çoğunlukla da cezalandırılması her mekânda ve her zaman var olması gereken en temel vasıf olan adaleti ön plana çıkarır. Anlatıda vurgulayıcı ve ısrarcı bir nasihatten çok masalın ruhunda, özünde var olan latif anlatımla kötüler ve onların başlarına gelenlere, verilen cezalara işaret edilir. Burada sadece kötü vasıflara haiz olmamak, kötülük yapmamak vurgulanmaz aynı zamanda iyi ve güzel vasıflara sahip olmanın neticede başarı ve mutluluğa kavuşturacağı da verilir. Masalda zayıf ve yoksul olmanızın bir önemi yoktur, eğer dürüstseniz, iyi kalpli iseniz maceranız mutlu sonla biter. Bu mutlu sonla arzu edilen, özlenen bir dünyanın adalet temelli düzeni sergilenir. Bu da dinleyicide bir rahatlama, huzur, sükûnet duygusu oluşturur. Günlük yaşamımızdan ayrılıp masalın dünyasına dâhil oluruz. Düşünce ve değerler dünyasında yaptığınız bu yolculuk, aynı zamanda hastalıklı düşünce ve fiillerden kurtulma terapisisidir. Hatta başarı, umut, gayret, engelleri aşma arzusu empoze ettiğinden dolayı, bir kişisel gelişim eğitimidir. Bu da masalı sadece kayda geçirmemiz, hıfzetmemiz gerekli olan bir halk edebiyatı türü

olmaktan çıkararak farklı platformlarda da değerlendirilmesini gerekli kılar.

Masallar, derin bir halk tefekkürünün ve felsefesinin tezahürüdür. Masalda aktarılanlar, toplumun değerleri ve ahlakıdır. Malinowski'ye (1990: 39-40) göre de “kültürel gelenek nesilden nesile aktarılmalıdır. Bu sebeple de her kültürde eğitime yönelik yöntemler ve mekanizmalar bulunmalıdır. Her toplulukta töre, ahlâk ve yasayı doğrulayan düzenlemeler olmalıdır. Kültürün maddî temeli yenilenmeli ve işler durumunda tutulmalıdır.” Bunu da birer eğitim vasıtası olarak kabul edebileceğimiz masallarla ve diğer anlatı türleri ile yapmamız mümkündür.

MASALI KİMLER ANLATIR?

Kökeni şamanlara, ozanlara kadar intikal eden masal anlatma, kadim geleneklerimizden biridir. Gökalp (1982:267) “Ozanlık, babadan oğula kaldığı gibi, masalcılık da anneden kıza intikal eder. Erkek masalcılar varsa da genellikle masalcılar kadınlardır. Masalları hususi tabiriyle ve hususi şivesiyle nakledenler ancak ocaktan yetişme masalcılardır. Bu bakımdan masalcılar eski ozanlığın kadınlarda devam eden kısmıdır, masalcı kendi sahasında bir nevi sanatkârdır.” der. Bu sebeple de masalların her anlatandan alınmayacağı, kayda geçirilmeyeceği hususuna dikkat çeker. Çünkü masalların kendine özgü tabirleri ve kendine özgü bir dili vardır. Sakaoglu (1999: 130) da bu tespiti teyit eder. “Masalı herkes anlatamaz. Her masal anlatıcısını da masalcı olarak kabul edemeyiz.” hususunu vurgular.

Masallar, çoğunlukla kadınlar özellikle de anneler, büyükanne tarafından anlatılır. Ayrıca masal anlatımı ile tanınan

kişiler mevcuttur. Bu masal anlatıcıları; masalcı, masal anası, masalcı kadın, nağıl neneleri olarak isimlendirilir. Kadınlar kadar olmasa da erkek masalcılar da mevcuttur. Anadolu'da daha çok evlerde, evin avlusunda, tandır başında anlatılan masallarda dinleyiciler, sadece çocuklar değil aynı zamanda yetişkinlerdir. Masal anlatmasıyla bilinen, takdir edilen, meşhurlanmış olan anlatıcılar yaşadığı yerin civarında da tanınmaktadır. Bu masalcıları hediyelerle uğurlamak da yaygın bir gelenektir.

Masalcının dinleyiciler tarafından ihtiyaçlarının karşılanması Türk dünyasının genelinde de görülen kadim bir gelenektir. Örneğin, Tuva Türklerinde dinleyiciler anlatıcıya “holun aktaar” (elini aklama) adı verilen çay, et ya da süt ürünlerinden birini vermektedirler (Aça, 2007c: 32; Ergun-Aça, 2004 :77).

MASAL ANLATICILARININ VASIFLARI

Albert Lord, *The Singer of Tales* adlı eserinde sözlü gelenek icracılarının icrayı öğrenme safhalarını Seco Kolic'in tasnifine göre verir;

- 1) Dinleme ve özümseme dönemi,
- 2) Uygulama dönemi,
- 3) Eleştirmen seyirci önünde söyleme dönemi (Lord, 1960: 53).

Kolic'in tasnifindeki dinleme ve özümseme dönemi çırak âşık/hikâyeci/masalcının bir usta yanında onun rahlelitedrisinden geçtiği dönemdir. Dinleyerek özümseme, bir öğrenme dönemidir. Masal anlatıcısı da masal anlatılan ortamlarda önce dinleyicidir. Dinleme sürecinde masal anlatmanın edep ve adabını öğrenir. Repertuvarını oluşturur ve zenginleştirir.

“Profesyonel ve usta masal anlatıcıları, Ziya Gokalp’in “ocaktan yetişme masalcıları”; Pertev Naili Boratav’ın ise “geleneğin masalcıları” olarak tanımladığı masalcılardır. Araştırmacıların masalcıları bu şekilde tanımlamasının sebebi, profesyonel ve usta masalcıların sözlü gelenek içinde, usta-çırak ilişkisiyle yetişmiş olmaları ve masalları bu çerçevede öğrenerek geleneğe uygun bir şekilde aktaran anlatıcılar olmalarıdır. Masal anlatma geleneğindeki usta-çırak ilişkisi, genellikle masal anlatmaya hevesli ve yetenekli adayların usta bir masal anlatıcısının yanında belirli bir süre eğitim için bulunmasıyla gerçekleşmektedir. Çırak, ustasının dinleyici karşısında anlattığı masalları bu sayede tekrar tekrar dinleyerek masal anlatım tekniğini ve yeni masalları öğrenme imkânına sahip olmaktadır” (Fedakar, 2011: 119). Masalları dinleyerek ve özümseyerek öğrenen masalcı, artık masal anlatma tekniklerine ve masal metinlerine vakıftır. Ustalaştığı andan itibaren de dinleyici/seyirci önünde masalını anlatan bir gösterimcidir.

Leza Uffer, özelliklerine göre anlatıcıları üçe ayırır:

- “1- Masalları bilen fakat anlatmayan pasif anlatıcı. Çocukluğundan beri dinledikleri hatırlamasına rağmen masallarla ilgilenmeyen istediği zaman anlatan kişi,
- 2- Ara sıra anlatan hikâye/masal anlatıcısı masalları bilir ve yeri geldiğinde anlatır. Duyduğunu not eder; fakat yeni bir masal ortaya koymaz. Sadece gençliğinde duyduğunu tekrar eder. Şaka ve hatıra bilir.
- 3- Bilinçli hikâye/masal anlatıcısı. Bilinçli bir yaratıcıdır ve toplum tarafından fark edilmiştir. Hikâyeye anlatmaya bayılır, hafızasıyla övünür.” (Degh, 2005: 363).